

POLITICI ȘI STRATEGII DE IMPLICARE A MIGRANȚILOR ȘI A MEMBRILOR DIN DIASPORA ÎN DEZVOLTAREA STATULUI DE ORIGINE

Cristina HARUȚA

Cristina HARUȚA

Drd., Asistent cercetare științifică, Departamentul de Administrație și Management Public, Facultatea de Științe Politice, Administrative și ale Comunicării, Universitatea Babeș-Bolyai, Cluj-Napoca, România
Tel.: 0040-264-431.361
E-mail: haruta@fspac.ro

Migrant and Diaspora Engagement Policies and Strategies

Abstract

Nowadays many nation states regard their citizens that are residing abroad, frequently referred to as members of transnational or diaspora communities, as possible partners for political, social, economic and cultural development. To harness the development potential of both diasporans and migrants, states of origin can frame viable policies and strategies for their engagement. This article contains a brief inventory of the main theoretical references that pertain to (1) the current conceptual meanings of the term 'diaspora', (2) the interpretations that emphasize the role of migrants and members of diaspora as agents of development, and (3) the types of strategies that states of origin can employ in formulating diaspora-oriented policies meant at cultivating and facilitating the positive influences of migrants and diasporans.

Keywords: migration, diaspora, diaspora engagement policies and strategies, sending countries/states of origin.

Revista Transilvană
de Științe Administrative
1 (38) / 2016, pp. 40-61

1. Introducere

În prezent, multe dintre statele care s-au confruntat sau se confruntă în continuare cu largi procese migratorii voluntare sau forțate, încep să accepte și să identifice modalitățile prin care persoanele care se află în afara statului de origine – real sau imaginar – pot contribui la dezvoltarea economică, politică, socială sau culturală a acestuia. Conștientizarea treptată a potențialului de dezvoltare al migranților și/sau al membrilor ce alcătuiesc diaspora unui anumit stat, se materializează în inițiative difuze sau concrete, după caz, ce constau în formularea de politici și strategii, prin care guvernele își propun să stabilească și să valorifice relațiile cu migranții din prima, a doua sau chiar a treia generație. De regulă, politicile ce se adresează cetățenilor care au emigrat în altă țară sau au aparținut în trecut statului de origine, sunt denumite în mod convențional politici de diaspora. Politicile de diaspora contribuie, în primul rând, la crearea unui context formal, de cele mai multe ori instituționalizat, în cadrul căruia guvernele naționale comunică, interacționează și colaborează cu migranții, membrii comunităților de migranți sau membrii comunităților diasporice.

În articolul de față am încercat să trec în revistă o parte dintre interpretările și explicațiile teoretice din literatura de specialitate care fac referire la politicile și strategiile de implicare a migranților și a membrilor din diaspora în dezvoltarea statului de origine. Întrucât un număr mare de autori califică conceptul de „diaspora” drept unul ce înglobează multiple înțelesuri, în următoarea secțiune a articolului sunt precizate o serie de clarificări conceptuale cu privire la conotațiile inițiale și curente ale termenului, care explică, în același timp, utilizarea simultană din acest articol a celor două categorii de actori: migranți și membri din diaspora. În cea de-a treia secțiune se face referire la binomul migrație-dezvoltare în contextul rolului de agenți ai dezvoltării ai statelor de origine atribuit în literatură migranților și membrilor de diaspora. Principalele tipuri de politici și strategii de valorificare a potențialului de dezvoltare a migranților și a membrilor din diaspora sunt enumerate și explicate în secțiunea a patra a articolului, urmată de câteva idei sub forma concluziilor.

2. Diaspora: un concept controversat?

Definiții, caracteristici și vulnerabilități conceptuale

De-a lungul timpului, termenul „diaspora” a fost folosit pentru a desemna migrația și dispersia evreilor (Dufoix, 2008), fapt ce a contribuit la conturarea unor păreri ce pledau pentru păstrarea unei semnificații restrânse a conceptului. Pentru Daniel Elazar (1986) poporul evreiesc reprezintă fenomenul clasic de diaspora din cauza capacității acestui grup de a-și păstra și menține integritatea etno-religioasă, în pofida unei existențe de 2000 de ani lipsite de control politic asupra propriei țări de origine. Dacă ne gândim la legătura dintre primele accepțiuni ale cuvântului „diaspora” și grupul la care făceau trimitere acestea, nu este greu să ne dăm seama că diaspora se referea la grupuri victimizate și persecutate, care au fost dispersate prin coerciție, în condiții ostile, și care, pentru o perioadă îndelungată, au menținut o relație antagonică cu societatea-gază (Gamlen, 2008). În limbile europene, până pe la mijlocul secolului

al XX-lea, cuvântul era menționat în contextul teologiei sau al studiului religiilor, fiind, în general, absent din vocabularul științelor sociale. Începând cu anii 1990, multe dicționare au deviat de la înțelesul original, adoptând termenul „diaspora” prin lărgirea semnificației acestuia și includerea în definiția sa a referirilor cu privire la orice grup de persoane ce locuiesc în afara patriei lor, iar în 2001 termenul reapare în enciclopediile internaționale (Cohen, 2001).

În accepțiunea lui Shain „membrii diasporei sunt persoane care își au reședința în afara locului pe care ei îl percep ca fiind patria lor, independentă sau nu. Ei se consideră, sau sunt considerați de alții, membri sau potențiali membri ai comunității naționale aferente patriei lor, o poziție deținută, indiferent de statutul actual al cetățeniei lor în interiorul sau în afara patriei lor.” (2007, p. 11). O altă definiție comprehensivă și cuprinzătoare îi aparține lui Gabriel Sheffer; autorul definește diaspora ca fiind un grup de reprezentanți ai unei minorități etnice, care s-a format în urma unor procese migratorii, și care locuiește și activează într-un stat-gazdă, însă menține legături materiale și sentimentale puternice cu statul de origine al minorității – patria (Sheffer, 1986, p. 3; Sheffer, 2006, p. 83). Indiferent de conotațiile actuale ale conceptului, este cert faptul că tradiția victimizării s-a aflat la originea diasporei (Cohen, 1996, p. 511; Cohen, 2008; Hausmann, 2015) și a contribuit la consacrarea celor cinci tipuri clasice de diaspora¹, ce împărtășesc caracteristica comună a unor grupuri etnice persecutate și strămutate în rezultatul unor constrângeri istorice².

Semnificația diasporei, cea cu care ne-am obișnuit în prezent datorită relatărilor din presă și a utilizărilor frecvente în comunicarea mundană, a fost intens dezbătută, îndeosebi începând cu sfârșitul anilor 1960, perioadă în care conceptul de diaspora a penetrat discursurile academice și politice. Motivul principal pentru care, în prezent, accepțiunea clasică a diasporei poate fi considerată depășită, constă în utilizarea în sine a expresiei „diaspora” în contexte noi, care, după părerea autorului Safran (1991), nu sunt doar interesante, dar și sugestive³. Astăzi conceptul a obținut valențe metaforice

-
- 1 Cohen (2008) identifică cinci tipuri ideale de diaspora: (1) diaspora victimizată – evreii, africanii, armenii, irlandezii, palestenienii și grupurile de refugiați din prezent; (2) diaspora proletară sau formată din foștii migranți economici – indienii, chinezii și japonezii din SUA, turcii din Germania, italienii din SUA, nord-africanii din Franța; (3) diaspora imperială – britanicii, rușii din fostul Imperiu Țarist sau URSS; (4) diaspora rezultată în urma relațiilor comerciale și de afaceri: libanezii, chinezii, japonezii sau, altfel spus, în prezent orice persoană cu calificări profesionale; (5) diaspora deterritorializată – persoane apărținând diferitor etnii sau religii, de exemplu, rromii, șiiții, parșii etc.
 - 2 Pentru diaspora evreiască evenimentul istoric de constituire a acesteia a fost Babilonul, diaspora africană este un rezultat al practicării sclaviei pe continentul American, diaspora irlandeză s-a creat în urma foametei din secolul al XIX-lea, genocidul armean din anul 1915 a determinat formarea diasporei armenesti, iar modul tragic și cel puțin ironic de constituire a diasporei palesteniene se datorează înființării statului Israel în secolul al XX-lea.
 - 3 În opinia lui Safran (1991) fiecare dintre următoarele categorii de persoane pot fi desemnate ca aparținând unei comunități de diaspora: cubanezii și mexicanii din SUA, pakistanezii din Marea Britanie, magrebenii din Franța, turcii din Germania, chinezii din sud-estul Asiei, grecii, polone-

ce descriu diferite categorii de persoane – „expatriați, expulzați, refugiați politici, cetățeni străini, imigranți, minorități etnice și rasiale” (Safran, 1991; Brubaker, 2005), iar acest fapt determină atenuarea, schimbarea și extinderea semnificației conferite inițial conceptului de diaspora. De pildă, Organizația Națiunilor Unite utilizează termenul de comunități transnaționale⁴ ca și substitut pentru termenul de diaspora (Skeldon, 2008). Brubaker este de părerea că în prezent am ajuns să îi atribuim oricărui migrant un loc în diaspora, atât timp cât acesta menține legături emoționale și sociale cu patria pe care a părăsit-o (2005, p. 2).

Sokefeld vede diaspora ca o manifestare a unui caz special al etnicității și o definește ca și comunități transnaționale⁵ imaginate ce unesc grupuri de persoane ce trăiesc în locuri separate teritorial (2006). Așadar, cele două variabile independente sunt date de dispersia spațială și imaginarul colectiv asupra unei patrii comune. Imaginarul creează o conștiință ce în timp este înlocuită și întreținută prin discurs, de-a lungul generațiilor, iar odată cu discursul și conștientizarea existenței diasporei începe să producă efecte sociale și politice. În acest caz, o comunitate transnațională se transformă în diaspora chiar și în absența relațiilor transnaționale propriu-zise, fiind suficient ca trăsătura transnațională a comunității să fie menținută la nivel imaginar sau simbolic.

În aceeași ordine de idei, după Dufoix (2008) diaspora poate fi numită o comunitate transnațională sau orice grup etnic separat de frontiere naționale. Un alt autor, Tölölyan (2012), aderă mai curând la înțelesul clasic, precizând că au dreptul să fie numite diaspora comunitățile alcătuite din indivizi dispersați, ce au reușit să păstreze până la cea de-a treia generație legăturile pe care le-au creat (p. 8). Iar Faist (2009) admite utilizarea intersanjabilă a termenilor migranți, diaspora și comunități transnaționale pentru a conferi acestor categorii de actori rolul de agenți ai dezvoltării, pe când în accepțiunea lui Lerner (2007) diaspora nu reprezintă o descriere particulară a unor forme de mobilități transnaționale sau un mijloc prin care se realizează teoretizarea identităților naționale, ci un grup de actori guvernamentali, parte a unei noi geografii a globalizării.

Cohen (2008) explică că în încercarea lor de a face față provocărilor globale, tot mai multe grupuri tind să fie în același timp etnice, transnaționale, locale și cosmopolite,

zii, afro-americanii și palestenienii din America de Nord și Caraibe, indienii și armenii din „state diverse”, corsicanii din Marsilia etc. Oare ne înșelăm mult dacă îi privim pe românii din Italia și Spania sau moldovenii din Rusia ca făcând parte dintr-o comunitate diasporică?

4 Transnaționalismul se definește ca fiind procesul prin care persoanele reușesc să stabilească și să mențină relații sociale și culturale care transcend granițele geopolitice (Glick Schiller, Basch și Szanton Blanc, 1992). La baza proceselor transnaționale se află activitățile de migrație repetitive ce se desfășoară dincolo și dincoace de hotarele fizice ale statelor și care presupun angajament semnificativ din partea participanților la proces (Portes, 1997, 1999; Glick Schiller, 2009). Migrația transnațională duce în mod invariabil la formarea unor comunități transnaționale, care pentru Portes (1997; Portes și DeWind, 2008) reprezintă niște rețele create de migranții aflați în căutare de recunoaștere socială și progres economic, omițând existența și structura granițelor naționale.

5 Castles, de Haas și Miller (2013) consideră că termenul „diaspora” are mai multe conotații emoționale, spre deosebire de noțiunea de comunitate transnațională, care are un înțeles mai neutru.

dobândind, astfel, identități diasporice; acest lucru a făcut ca diaspora să devină un concept înzestrat cu o oarecare potență și ubicuitate. Nu ar fi prin urmare în totalitate nepotrivit să atribuim termenului de diaspora utilizări sau experiențe noi, atât timp cât o facem ținând cont de constrângerile impuse de istoria, înțelesul și evoluția conceptului (Cohen, pp. 17-18; Sheffer, 2006). În același timp, diaspora este un termen cu puternice conotații practice și nu doar normative (Brubaker, 2005). În funcție de situație, termenul este folosit pentru a articula strategii și proiecte, pentru a formula așteptări, a mobiliza energii și a consolida loialități politice.

Ținând cont de cele menționate mai sus, conchidem că determinarea unor caracteristici definitorii pentru termenul diaspora, care să permită formularea unei definiții operaționale vaste, nu reprezintă o sarcină ușoară. Și, de aceea, spunem că diaspora este un concept-umbrelă ce cuprinde mai multe sensuri și, dintre toate, îl preferăm pe cel ce precizează că diaspora reprezintă o totalitate a unor grupuri extra-teritoriale, aflate în stadii diferite de formare, ca urmare a unor procese de interacțiune cu statele lor de origine (Gamlen, 2008). Aceste grupuri sunt alcătuite din imigranți temporari sau transnaționali ce petrec o anumită perioadă de timp între statul de origine și orice alt loc, putând fi încadrați de o manieră mai mult sau mai puțin arbitrară într-una dintre politicile practicate de statul de origine față de cetățenii săi emigrați. Totodată, se consideră că aceste grupuri îi includ pe migranții pe termen lung, din categoria primelor generații de emigrați, ce s-au stabilit într-o țară străină, precum și pe descendenții acestora, care la un moment dat ajung să se identifice ca și aparținători ai unei comunități diasporice sau chiar decid să devină membri ai unei comunități sau organizații de diaspora cu drepturi depline. E important să reținem că nu toți migranții vor forma sau vor adera la comunități de migranți, la fel cum nu toate comunitățile de migranți se vor prezenta ca fiind transnaționale (Sokefeld, 2006), prin urmare am comite o eroare utilizând termenul de diaspora pentru toți imigranții. La fel ca și comunitățile transnaționale, comunitățile diasporice se conturează ca grupuri sociale noi și nu reprezintă simple extensii ale zonelor de origine.

Totuși, pentru a atinge un consens în definirea termenului, putem spune că toate grupurile de diaspora împărtășesc trei elemente definitorii comune: (1) sunt dispersate în două sau mai multe locuri, (2) le este caracteristică o orientare continuă către un loc ce este asimilat patriei sau țării natale, (3) grupurile de diaspora tind să își mențină în timp granițele (Brubaker, 2005; Cohen, 1996, 2008; Shain, 2007; Vertovec, 1997; Sheffer, 2006; Safran, 1991). Cu toate acestea, o singură condiție pare să fie obligatorie să fie îndeplinită înainte de a ne hazarda să descriem comunitățile de migranți ca reprezentând o adevărată diaspora: trebuie să treacă suficient timp⁶ (Marienstras, 1989; Ionescu, 2006). De aceea, în cazul statelor cu o experiență migratorie relativ recentă, este dificilă sarcina

6 Pentru Marienstras (1989) comunitățile diasporice genuine sunt cele care reușesc să treacă testul timpului. De exemplu, nu putem contesta faptul că armenii, chinezii sau evreii trăiesc în diaspora și vor continua să o facă de acum încolo, pe când în cazul altor comunități de migranți, constituirea unei diaspore este, deocamdată, un lucru incert.

prin care se încearcă anticiparea unor procese de formare a comunităților diasporice. Deseori migranții, în calitatea lor de membri ai anumitor grupuri etnice, intenționează și au oportunitatea de a se amalgama cu societățile gazdă, sau își alterează vechile identități prin internalizarea unor forme individualizate de mobilități sociale, fapt ce diminuează șansele constituirii unei comunități de diaspora. Chiar și așa, vom considera că un grup de migranți transnaționali formează o diaspora atunci când membrii acesteia manifestă în continuare un angajament față de țara de baștină, în pofida unor legături sociale, familiale și culturale distante, în baza altor afilieri decât relațiile de familie și de rudenie (Tölölyan, 2012).

Într-o anumită măsură, putem spune că în prezent diaspora a devenit un termen *la modă*⁷ și datorită avântului din științele sociale. Preferințele evidente ale unor autori însă au fost precedate de o serie de evenimente și mișcări sociale globale din ultimele decenii, care au determinat mai întâi formarea și mobilizarea comunităților diasporice, fapt ce, ulterior, a contribuit la răspândirea termenului în limbajul științific și cel comun. Sokefeld (2006) indică patru transformări sociale de anvergură ce au favorizat mobilizarea diasporei:

1. Economia mondială globalizată: noi oportunități pentru diaspora s-au creat din cauza unui context favorabil pentru un grad mai mare de conectare și pentru expansiunea afacerilor, a grupurilor profesionale;
2. Noile forme ale migrației încurajează relații contractuale limitate, vizite intermitente și de scurtă durată în țările de origine și cele de destinație, în detrimentul stabilirii permanente a migranților și a obținerii cetățeniei statului de destinație;
3. Dezvoltarea unor afinități cosmopolite în multe dintre regiunile globului, în rezultatul multiplicării și a intensificării tranzacțiilor și a interacțiunilor dintre persoane ce aparțin la diferite grupuri, naționalități, etnii etc.
4. Accentuarea rolului în creștere al religiei în menținerea coeziunii sociale și conectarea religiilor lumii la fenomenul diasporic.

În fine, în urma parcurgerii literaturii de specialitate, nu am putut să nu constat că, într-o oarecare măsură, din cauza inconsistențelor și a vulnerabilităților teoretice, precizia terminologică în ceea ce privește contextele corecte în care autorii folosesc termenul de „diaspora” este neglijată pe alocuri în mod premeditat pentru a acoperi un spectru cât mai larg de opinii, viziuni și interpretări. Unii autori „confundă” intenționat termenii de membri ai diaspora, migranți, transmigranți⁸, membri ai comunităților transnaționale. Pentru a accepta mai ușor concesiile conceptuale făcute, putem încadra lucrurile în următoarea optică: dacă am opta să analizăm migrații doar ca și

7 Cu alte ocazii, autori cu renume internațional au criticat multiplele conotații curente ale diasporei, precizând că, strict din punct de vedere conceptual, acesta și-a pierdut semnificația și puterea analitică, din cauza „universalizării” sale excesive (Brubaker, 2005; Morawska, 2011; Dufoix, 2008).

8 Pentru Glick Schiller, Basch și Szanton Blanc (1995) transmigranții sunt acei migranți ce se stabilesc și se integrează în statul de primire, menținând, în același timp relațiile cu zonele de origine.

aparținători la comunitățile transnaționale, am fi privați, după cum vom vedea în continuare, de un șir de viziuni inovatoare ce abordează într-un mod diferit relațiile dintre stat și cetățenii săi emigrați.

3. Migranții, diaspora și dezvoltarea statului de origine: rol, implicare și contribuții

3.1. Interpretări ale contextelor favorabile pentru discuțiile despre migranți, diaspora și dezvoltare

Pe plan internațional, interesul pentru migrație și dezvoltare s-a conturat în jurul a trei teme mari: remitențele, exodul de creiere și migrația specialiștilor, și diaspora (Glick Schiller și Faist, 2009; Raghuram, 2009). Întrucât în articolul de față mi-am propus să investighez dinamica binomului migrație-dezvoltare uitându-mă la rolul și contribuțiile migranților, dincolo de remitențe și așa-numitul fenomen de „brain drain”, consider că este necesară o scurtă trecere în revistă a literaturii de specialitate, cu acele referințe ce marșează pe ideea de migrație ca un proces ce are efecte pozitive asupra dezvoltării, dar și pe ideea că migranții și membrii din diaspora îndeplinesc un rol semnificativ în dezvoltarea la nivel local, regional și internațional. Cu toate acestea, înainte de a vedea care sunt mijloacele prin care migranții și diaspora contribuie la dezvoltarea statelor de origine și care sunt tipurile de politici și strategii prin care guvernele naționale pot să se raporteze la migranți și să valorifice potențialul cetățenilor emigrați, am încercat să văd care este contextul explicativ mai larg în care se încadrează discuțiile cu privire la diaspora și legăturile politice, economice și simbolice cu patria lor reală sau imaginară. Altfel spus, am investigat care sunt posibilele abordări conceptuale mai ample în care am putea încadra discursurile academice actuale cu privire la diaspora, migranți și comunitățile transnaționale. Pentru aceasta am optat pentru câteva perspective cu rol explicativ.

Interpretările ce aparțin autorilor Ragazzi (2009, 2014), Gamlen (2011) sau Kunz (2012) derivă din doctrina neo-liberală și se bazează pe sorgintea filosofică a guvernamentalității lui Michel Foucault. În contextul noilor reforme neoliberales, care la origini pledau pentru minimizarea rolului statului în gestionarea economiei și a pieței, liderii politici actuali se află în căutarea de noi modalități de optimizare a performanței piețelor prin acțiuni concomitente ce își propun să înlăture efectele eșecurilor de piață și să sprijine externalitățile pozitive (Gamlen, 2011; Brinkerhoff, 2011). Guvernamentalitatea este definită ca și arta guvernării unui stat printr-un ansamblu constituit din instituții, proceduri, analize și reflecții, calcule și tactici care permit statului să exercite forme complexe de putere asupra populației sale prin forma majoră de cunoaștere a economiei politice și instrumentele tehnice esențiale ale dispozitivelor de securitate (Demetrescu și Tăut, 2014). Îmbinarea teoretică a celor două paradigme sau viziuni – neo-liberalismul și guvernamentalitatea – este susceptibilă să producă o explicație pentru interesul în creștere al statelor față de cetățenii ce se află în alte locuri decât spațiul național suveran. Astfel, decizia statelor de a-și extinde simbolic limitele teritoriale prin (re)stabilirea relațiilor cu acele segmente ale populației ce se regăsesc în alte

state se fundamentează pe rațiuni preponderent economice, iar potențialele contribuții transnaționale sunt, de fapt, manifestări ale efectelor pozitive ale migrației, cu ajutorul cărora statul poate înlătura eșecurile pieței. Constituirea segmentelor de populație menționate mai sus în diaspora poate fi înțeleasă cel mai bine în contextul mai larg al schimbărilor intervenite în „arta guvernării”, precum și în contextul specific în care relațiile dintre autoritate, teritoriu și populație sunt raționalizate, organizate, practicate și legitimate la niveluri transnaționale și internaționale (Ragazzi, 2009). Proliferarea interesului statelor pentru întreținerea legăturilor cu diaspora se întâmplă sub influența guvernamentalității diasporice neoliberale, ce reprezintă un mod de-teritorializat de exercitare a puterii statelor asupra populației și este supranumit „guvernare prin intermediul comunităților” [pornind de la modelul de funcționare al piețelor, guvernele vor încerca să le inculce norme culturale, valori de auto-responsabilizare și participare activă cetățenilor săi din interiorul și din afara hotarelor fizice, în acest fel, unele funcții ale guvernelor sunt transferate altor grupuri de persoane și rețele participante la guvernare, iar rezultatul unor acțiuni de genul acesta constau în cetățeni mai responsabili și comunități mai implicate în acțiuni care reprezentau anterior în exclusivitate apanajul structurilor statului (Gamlen, 2011)]. Așa cum aceasta are loc, schimbarea nemijlocită constă în mutarea accentului fie de pe modul disciplinar de guvernare⁹ – orientat înspre menținerea unor granițe teritoriale clare ale statului în scopuri de securitate și dezvoltare, fie de pe guvernamentalitatea liberală¹⁰, îndeosebi în contextul unui declin al statului bunăstării și al eșecului înregistrat de economiile socialiste. Valențele de ordin politic ale guvernamentalității neoliberale sunt profunde și se datorează, în primul rând, din punctul de vedere al economiei politice globale, geografiei în schimbare a lucrurilor și a persoanelor care trebuie guvernate nu doar la un nivel internațional, ci și la niveluri locale, regionale sau transnaționale. În al doilea rând, conform doctrinei neoliberale, indivizii încep să își revendice dreptul de a participa activ la propria lor guvernare și încetează să reprezinte doar niște subiecți ce sunt guvernați în mod pasiv prin diverse politici sociale sau economice de figura impersonală a unui stat (Ragazzi, 2009, 2014). În al treilea rând, statele nu interpretează dispersia populației ca fiind un fenomen negativ, ci ca pe o oportunitate, ce va fi exploatată ulterior pentru obținerea de resurse economice sau politice. În acest fel, cu ajutorul expedientelor politice simbolice ale statelor,

9 Modelul disciplinar de guvernare se anulează în momentul în care un cetățean al unui anumit stat decide să îl părăsească. Din acel moment, mecanismele disciplinare pe care statul le poate exercita asupra cetățenilor prezenți pe teritoriul său sunt inutile, în cazul emigranților. În astfel de cazuri, singura modalitate prin care un stat poate să își „controleze” cetățenii expatriați este presiunea ideologică (Hegel și Peretz, 2005). Această formă de guvernamentalitate presupune că statul formulează la adresa emigranților politici ce încurajează reîntoarcerea, iar diaspora este privită ca o manifestare patologică, ce poate fi înlăturată doar prin re-patrierea populației dispersate.

10 În accepțiune liberală, în ceea ce privește migrația, problema statului nu constă în depopularea acestuia, ci, dimpotrivă, în suprapopulare, fapt ce constrânge statul să formuleze politici ce încurajează migrația și eliminarea, în acest fel, a surplusului de forță de muncă, în încercarea de reconcilia numărul mare al populației și resursele limitate de care dispune (Ragazzi, 2009).

grupurile anterior împărțite în diferite categorii, de genul, migranți, refugiați, azilanți politici etc., sunt redenumite în diaspora, națiuni globale sau națiuni din străinătate (*nations abroad*). În concluzie, frecvența crescută a discursurilor la adresa comunităților transnaționale și diasporice, precum și eforturile sociale și politice asociate cu acestea, pot fi înțelese în primul rând prin prisma unui proces politic, finalitatea căruia constă în legitimarea unei schimbări radicale în modul în care guvernele mediază relațiile dintre teritorialitate și putere.

Într-o manieră similară cu cea a autorilor de mai sus, Kunz (2012) argumentează că rolul comunităților de migranți sau a diasporei tinde să se accentueze pe măsură ce acceptăm aceleași teorii ale neoliberalismului. Neoliberalismul legitimează noi forme de guvernare, nerepudiind în acest fel ideea guvernării la distanță. De asemenea, din punct de vedere ontologic relația migranți-țară de origine poate fi interpretată prin prisma metricii euclidiene, dacă presupunem că cele două puncte ale distanței obișnuite sunt date de un „aici” reprezentat de migranți și un „acolo” constituit din familiile și indivizii rămași în țara de origine. Conform acestei logici, migranții de „aici” vor contribui negreșit la dezvoltarea societăților și a familiilor de „acolo”, devenind, în acest fel niște agenți ai dezvoltării, iar rolul statului de origine va consta în tentativa de a îi governa de la distanță pe migranți pentru a le potența capacitățile de dezvoltare (Raghuram, 2009). Prin guvernare la distanță se subînțelege implicarea în procesul de guvernare sau guvernanță a unor actori non-statali, de pildă organizații internaționale, organizații non-profit sau alți actori privați. O astfel de abordare duce nemijlocit la o reinterpretare a interacțiunilor dintre sfera publică și cea privată, alterând relațiile dintre stat și societatea civilă în favoarea celei din urmă și conferindu-i un statut atât de subiect cât și de obiect în materie de guvernare. Prin urmare, putem afirma că implicarea comunităților de diaspora în guvernarea la distanță nu contravine, în principiu, logicii neoliberale. În argumentarea poziției sale cu privire la rolul pe care îl pot exercita comunitățile de migranți în procesul de guvernare, Kunz (2012) face referire la succesul recent al Mexicului în ceea ce privește relația dintre guvernul mexican și comunitățile de diaspora. Autoarea precizează că prima premisă pentru Mexic, în edificarea acestui stat ca exemplu de bună practică în relație cu cetățenii emigrați, a constat în abordarea unei reprezentări pozitive a migranților, prin conferirea acestora a unui rol de agenți de dezvoltare sau de antreprenori. Cea de a doua premisă a constat în reinterpretarea fenomenului migrației. Începând cu anul 2011, oficialii din Mexic au încetat să privească migrația ca fiind o problemă a societății, percepând-o mai curând ca pe oportunitate. O a treia schimbare conceptuală s-a materializat prin redefinirea națiunii într-o entitate ce transcende frontierele teritoriale pentru a-i include pe toți cetățenii săi, inclusiv pe cei din afara granițelor fizice. Succesul demersurilor ce au aparținut guvernului mexican s-a datorat unei strategii explicite de „curtare” a comunităților de imigranți cu scopul câștigării suportului politic și economic¹¹. Strategia de atragere a suportului din partea

11 Strategii similare sunt folosite de guvernele Indiei și a Republicii Dominicane. Unele state însă preferă să își ignore cetățenii plecați peste hotarele țării, identificându-i drept inamici ai statului

diasporei s-a realizat prin intermediul programelor și politicilor publice ce și-au propus să implice comunitățile de imigranți în procesul politic și cel de dezvoltare. Prin urmare, exemplul Mexicului evidențiază modul în care cele două entități, statul și diaspora, pot conlucra, pentru atingerea unor obiective ce converg de cele mai multe ori (Kunz, 2012). Un alt stat în care discursul și imaginea cu privire la imigranți a înregistrat o schimbare este Republica Populară Chineză. În acest caz, motto-urile tipice ale oficialilor chinezi ce îi îndemnau pe imigranții chinezi să se reîntoarcă în țară pentru a-și servi patria (*return to serve*) au fost înlocuite cu sloganuri ce îi conving pe cei din urmă să servească patria, fără a impune condiția reîntoarcerii (*serve the country*) (Faist, 2008, p. 26). În acest context este oportun să menționăm că schimbarea retoricii politice a fost, bineînțeles, însoțită de schimbări în politica publică domestică, atât în cazul Mexicului, cât și în cazul Republicii Populare Chineze¹². Exemplele ce se regăsesc la nivelul acestor state, în ceea ce privește programele și politicile implementate, sugerează să statele și organizațiile formulează programe ce au potențialul de alimenta și a consolida obligațiile și angajamentele migranților față de statele de origine *per se* și instituțiile acestora.

3.2. Migranții și membrii din diaspora: potențiali agenți de dezvoltare ai statului de origine?

Este de necontestat faptul că orice experiență a migrației, fie această pozitivă sau negativă, va fi în mod inevitabil însoțită de schimbare. Statele, migranții și familiile lor, comunitățile ce se află la cele două capete ale procesului de migrație, vor parcurge etape de transformare, iar realitățile economice, politice și social-culturale ale tuturor actorilor și entităților implicați în proces vor fi alterate, remodelate și restructurate. De pildă, dacă ne poziționăm atenția asupra migranților în sine, vieților acestora au, de regulă, un parcurs pozitiv, dacă și experiența migrației este una pozitivă: un loc de muncă sau venituri relativ constante, un nivel de trai decent și satisfăcător, statut legal de ședere în țara de destinație etc. Printre altele, pe lângă beneficiile palpabile imediate, de genul câștigurilor materiale, consecințele pozitive ale migrației, care nu se fac simțite pe termen scurt, constau în dobândirea de noi cunoștințe, abilități, contacte sociale, status și prestigiu social și resurse financiare. Uneori în mod involuntar, imigranții și membrii comunităților diasporice sunt marcați de experiența de care au parte în țările de destinație și, în acest fel, aceștia influențează la rândul lor statele de origine în varii feluri. Pe mulți dintre imigranți și membri ai diaspora, nu doar experiențele, dar și oportunitățile de creștere profesională sau personală de care au parte, îi determină să contribuie, prin diverse mijloace, la dezvoltarea statelor de origine.

Primele și cele mai evidente contribuții sunt cele de ordin economico-financiar. Practicile economice ale imigranților constau în principal în remiteri bănești, consum

de origine (de pildă, Cuba). Etiopia intră în categoria statelor ce întrețin relații mixte și complexe cu membrii comunităților de diaspora, ignorându-i și descurajându-i pe cei din urmă în anumite situații și solicitându-le sprijinul în altele (Brinkerhoff, 2012).

12 Reacțiile statelor față de diaspora sau comunitățile de migranți și asociațiile acestora au cunoscut, în principiu, un trend evolutiv pozitiv odată cu transformarea fenomenului migrației în sine.

și investiții. Acestea pot fi împărțite în patru categorii mari: (1) transferurile bănești constituind remitențe; (2) consumul de servicii precum telecomunicațiile, serviciile de transport, alte tipuri de bunuri ce sunt asociate ca provenind din țara de origine; (3) investițiile de capital; și (4) donațiile pentru organizații filantropice ce strâng fonduri destinate indivizilor, grupurilor și, per ansamblu, comunităților din țările de origine (Orozco, 2008).

Migranții și structurile sociale transnaționale ale acestora sunt capabile să mobilizeze în numele dezvoltării statului de origine și alte forme de resurse. Faist (2008) și Glick Schiller și Faist (2009) menționează experiența profesională și cunoștințele imigranților, precum și ideile politice cu privire la formele de guvernământ, drepturi, responsabilități și democrație¹³.

În funcție de structura transnațională la care ne referim, dezvoltarea comunităților în cadrul statului de origine capătă contururi și semnificații diferite. Spre exemplu, în cazul unor comunități rurale prin dezvoltare se subînțelege o îmbunătățire semnificativă a infrastructurii și a modului de furnizare a serviciilor publice de bază, cum sunt educația și sănătatea. În cazul unor rețele transnaționale de afaceri sau a „antreprenorilor transnaționali”, dezvoltarea presupune întredederea unor oportunități de investiții destinate afacerilor deja existente sau instituirea de noi inițiative economice în țara de baștină (Riddle, 2008; Nicholson, 2004), pe când în cazul așa-numitelor comunități epistemice transnaționale (sau a diasporei științifice – *scientific diaspora*) dezvoltarea semnifică asigurarea unor fluxuri neîngrădite de cunoștințe și transfer de abilități (Brinkerhoff, 2012; Meyer și Brown, 1999; Tajeda și Bolay, 2010).

De multe ori, implicarea și contribuțiile migranților nu sunt doar individuale, ci și colective¹⁴, realizându-se prin intermediul grupurilor formale sau informale concrete sau virtuale, în care comunicarea este facilitată de internet, sau prin intermediul asociațiilor de migranți sau de diaspora¹⁵ ce se constituie, cu timpul, în statele de primire. Implicarea colectivă sau agregată sub forma participării unui grup de persoane, va

13 Prin contactul cu instituțiile democratice din statele-gazdă și asistarea la practicile unui stat de drept, migranții „descarcă” modelele democratice și le transferă la nivelul statelor de origine, îndeplinind astfel un rol de agenți în transmiterea și promovarea valorilor occidentale (Collier, 2013; de asemenea, Glick Schiller și Faist, 2009; Nyberg-Sorensen, Van Hear și Engberg-Pedersen, 2002).

14 În discuțiile cu privire la diaspora, contribuțiilor colective ar trebui să li se acorde o atenție mai mare decât contribuțiilor individuale, deoarece însuși termenul de diaspora sugerează existența unei colectivități ai cărei membri împărtășesc unele caracteristici sau idei comune. Pentru cei care fac parte din aceeași diaspora, ambiția de a-și menține identitatea etnică într-un alt stat decât cel de origine constituie liantul social și odată ce este recunoscut acest fapt, membrii individuali se vor solidariza și vor forma entități și organizații diasporice care vor dezvolta diverse inițiative, menirea cărora va consta în sprijinul cultural, politic și social al statului de origine (Sheffer, 2006).

15 Scopul așa-numitelor asociații ale statelor sau ale comunităților de origine (*hometown associations* – HTA, *hometown organizations* – HTO) este acela de a permite migranților ce provin din aceleași regiuni să mențină legăturile cu locurile de baștină și să contribuie prin sprijin material la susținerea acestora (Orozco și Rouse, 2007).

avea, în mod evident, un impact mai mare asupra dezvoltării, în comparație cu acțiunile individuale ocazionale, având chiar potențial de transformare socială. După părerea lui Portes, impactul social sau economic al remiterilor, sau a investițiilor imobiliare se rezumă la consecințele pozitive personale, în timp de acțiunile colective ale migrațiilor pot afecta comunități întregi sau chiar națiuni (2003).

Dacă continuăm șirul exemplurilor, făcând trecerea de la modalitățile de implicare individuale la cele de grup, vedem că în literatura de specialitate sunt menționate alte forme de implicare ce apar atunci când migrații optează pentru a se alătura unor grupuri de advocacy, ce pledează în fața guvernelor naționale cu privire la aspectele ce țin de dezvoltarea țărilor lor de origine, alții se implică în activități filantropice (inclusiv prin strângeri de fonduri sau remitențe colective) sau de voluntariat în cadrul unor organizații sociale sau de mediu ce își desfășoară activitatea în statele de origine (Brinkerhoff, 2012; Dhesi, 2010).

Cu toate acestea, dincolo de perspectiva pozitivă în care sunt prezentați de cele mai multe ori migrații și membrii comunităților transnaționale/diasporice, este necesar să tratăm obiectiv impactul pe care îl au acești actori asupra dezvoltării sau a progresului. Înainte de toate, ar fi binevenit să recunoaștem că se poate întâmpla ca migrații să nu fie suficient de bine informați cu privire la aspectele ce țin de nevoile de dezvoltare politică, socială sau culturală a țării de baștină. De asemenea, în promovarea inițiativelor pe care le au, aceștia deseori afișează intenții părtinitoare. Contribuțiile migrațiilor se materializează în fapte, odată cu implicarea altor actori statali sau non-statali, deoarece migrații reprezintă o categorie distinctă de stakeholderi importanți, și nu unicul decident. În contextul unui interes crescut pentru migrații și diaspora, unii autori avertizează că, în mod intenționat sau nu, o parte dintre politicieni sau membri ai comunităților științifice, tind să plaseze o povară prea mare pe umerii membrilor diasporei, în ceea ce privește contribuția acestora la dezvoltarea statului de origine, în acest fel promovând și perpetuând un mit despre modul în care poate fi realizat progresul (Skeldon, 2008; Orozco, 2008; de Haas, 2010), de aceea, ar fi greșit ca migrații și membrii din diaspora să fie considerați singurii responsabili pentru dezvoltarea statului lor de origine.

4. Relația statului de origine cu migrații și membrii din diaspora. Politici, (in)acțiuni și strategii de valorificare a potențialului de dezvoltare al migrațiilor și membrilor din diaspora

Interesul relativ recent manifestat față de comunitățile de diaspora poate fi înțeles prin prisma deciziilor statelor de a se comuta la comunitățile de diaspora și de crea legături cu acestea, iar aceste inițiative treptat s-au transformat în decizii și mecanisme de politică internă și externă. Pentru unele state este chiar important să aibă o „diaspora” proprie, din rațiuni economice (potențial investițional), politice (oferirea sprijinului și manifestarea loialității față de puterea politică), simbolice (construirea sau menținerea identității naționale) sau demografice (încurajarea migrației circulare sau de revenire) (Dufoix, 2008). În prezent asistăm la tendința din ce în ce mai accentuată a statelor de a include în diaspora până și acele grupuri de emigranți care au fost în mare măsură asimilați de statele de destinație (Brubaker, 2005).

Una dintre dilemele care apar în contextul migrației, se referă la raportul care ar trebui să existe, pe de o parte, între persoanele care dobândesc statutul de migranți odată cu luarea deciziei de a emigra și de a părăsi țara de origine, și statul în sine, ca o entitate ce pierde un membru sau mai mulți din grupul celor pe care îi guvernează, pe de altă parte.

Politicile de diaspora pot fi definite ca fiind un ansamblu de politici sau instituții de stat ce se adresează membrilor statului respectiv, în situațiile în care cei din urmă locuiesc în afara granițelor statului. Politicile și instituțiile derivă din aparatul de stat și se impun în afara granițelor acestuia, putând lua diverse forme: instrumente economice, culturale, politice, simbolice și legale ale statelor, politici ce implică reforme birocratice și conferirea de drepturi pentru emigranți, politici ce urmăresc încurajarea și atragerea investițiilor din partea emigranților, precum și crearea unor servicii publice pentru cetățenii ce se află în afară țării (Gamlen, 2006).

Politicile și strategiile de diaspora se află în concordanță cu ideile ce reies din conceptul de guvernare (*governance*), deoarece sfidează modul tradițional de abordare a economiilor și a relațiilor dintre state și cetățeni, și promovează interacțiunea și un proces decizional participativ, la care iau parte statele, migranții, organizațiile acestora etc. Scopul politicilor de diaspora este acela de a crea forme de organizare fluide și non-teritoriale ce transcend granițele naționale și de a transnaționaliza guvernamentalitatea statului, prin intermediul căreia cetățenii săi expatriați devin „guvernabili” în rezultatul construirii, a manipulării și a normalizării unor instrumente și tehnici de guvernare (Foucault, 2008 *apud* Gamlen, 2008).

În ultimii 10-15 ani, așa-numitele politici de diaspora, ce constau în demersuri ale statelor de a identifica, mobiliza, organiza și a-și promova propria diaspora, s-au înmulțit considerabil. Printre explicațiile macro-structurale pentru conturarea unui domeniu nou în sfera politicilor publice se află referirile la accentuarea globalizării și sporirea accesibilității fizice sau virtuale, realizată cu ajutorul infrastructurii și a serviciilor de transport și a telecomunicațiilor (Ragazzi, 2009). Bineînțeles, acțiunile statelor ce formulează politici de diaspora au și un substrat strategic și tactic: acestea sunt interesate de resursele pe care le pot furniza migranții sau diaspora, per ansamblu. Larner (2007) este de părere că statele de mici dimensiuni și cele care nu au acces la resurse pentru a-și menține economiile, vor fi cu precădere interesate să își influențeze diaspora prin stabilirea de legături cu reprezentanții acesteia, inițierea și implementarea de proiecte comune, acțiuni de fundraising și asistență tehnică, precum și prin menținerea unui mediu prielnic pentru comunicare și schimb de informații.

În tentativa de a clasifica taxonomia politicilor de diaspora, Gamlen (2006) aplică criteriul referitor la modul în care acestea contribuie la extinderea și transcenderea cetățeniei dincolo de granițele teritoriale ale statului, astfel decelând între (1) politici de edificare/dezvoltare a comunității ce urmăresc să fortifice și să aducă recunoaștere comunităților de diaspora, precum și (2) mecanisme ce urmăresc extinderea privilegiilor și a obligațiilor pentru aparținătorii comunităților de diaspora. De asemenea, autorul (Gamlen, 2006) conchide că majoritatea guvernelor formulează ad hoc și în mod arbitrar politicile ce vizează cetățenii expatriați, fapt ce reflectă în timp interesele și traiectoriile

istorice diferite ale instituțiilor statului. Deseori, problemele comunităților de expatriați, similare fiind cu cele deja existente pe agenda politică internă a statului, nu beneficiază de aceeași atenție din partea factorilor de decizie. Prin urmare putem afirma că relativ puține guverne naționale tratează politicile publice cu privire la diaspora ca fiind un domeniu distinct, aceste acțiuni transpunându-se în diverse mecanisme ale statului ce pot avea un impact semnificativ asupra diasporei, însă eșuează în a o face, deoarece sunt lipsite de coerență și coordonare. Printre argumentele ce susțin eficientizarea politicilor de diaspora, se regăsește și ideea conform căreia interesele țărilor de origine a imigranților sunt traduse în fapt prin intermediul unor politici viabile și prin integrarea principiului bune guvernări la nivelul relațiilor dintre stat și diaspora, în acest fel înlesnind posibilitatea explorării de către guvernele naționale a legăturii dintre migrație și dezvoltare (Chikanda, Crush și Walton-Roberts, 2016; Lerner, 2007).

De curând, literatura de specialitate a abordat cu hotărâre tematicile ce vizează relațiile dintre guvernele statelor de origine și membrii comunităților de migranți. Acest interes s-a materializat într-o serie de categorisiri cu privire la tipurile de relații și parteneriate ce pot exista între un stat și diaspora sa. Una dintre clasificările de acest gen este oferită de autoarea Brinkerhoff (2012). Din această sursă distingem faptul că în raport cu cetățenii săi emigrați un stat poate să îndeplinească cinci roluri distincte, ce vor determina și agendele publice ale decidenților, dar și tipul măsurilor și al instrumentelor de politici publice adresate diasporei: (1) mandant (*mandating*), (2) facilitator (*facilitating*), (3) finanțator (*resourcing*), (4) partener (*partnering*) și (5) susținător (*endorsing*). De remarcat este faptul că în fiecare dintre cele cinci ipostaze, guvernele se erijează în actori participativi și parteneri activi pentru diaspora. Ce diferă în acest spectru pentagonal sunt modalitățile de implicare și actorii, respectiv, strategiile și sursele de implicare. Așadar, în ceea ce privește primul rol, (1) mandatarea se referă la existența unui cadru legal ce afectează diaspora și reglementează aspecte precum cetățenia (de exemplu, dreptul la vot și deținerea dublei cetățenii), dar și drepturi de bază ce permit migranților să inițieze activități în statele de origine, alături de reglementările cu privire la înființarea de organizații non-guvernamentale sau dezvoltarea unei afaceri. În același context, legislația cu privire la accesul la informațiile publice, transparența decizională și participarea cetățenilor la procesul de formulare a politicilor publice, poate contribui la extinderea sau restrângerea rolului guvernelor în raport cu membrii din diaspora. Fiabilitatea prevederilor legislative permite reprezentanților din diaspora să se familiarizeze cu programele și politicile guvernamentale, să obțină informații de interes public și să se angajeze într-un proces de comunicare cu oficialii publici. Bineînțeles, o precondiție în sensul îndeplinirii de către un guvern a rolului de mandant, rezidă în existența unor structuri politice democratice ce permit și asigură dezvoltarea socio-economică a tuturor actorilor societali, la care se adaugă și diaspora. În calitate de (2) facilitator, guvernul statului de origine oferă stimulente cetățenilor săi din străinătate. Exemplele de stimulente constau în recunoașterea diasporei ca și parte componentă a statului, în încercări de îmbunătățire a vieții cetățenilor stabiliți peste hotarele țării, în îndeplinirea unui rol de mediator între diferitele grupuri de diaspora,

în organizarea întrunirilor pentru membrii diaspora și a vizitelor diplomatice, precum și în înființarea unor agenții guvernamentale specializate, menite să asigure colaborarea cu organizațiile constituite de emigranți și să urmărească întărirea capacității celor din urmă (de exemplu, în Republica Moldova acum câțiva ani a fost înființat Biroul pentru Relații cu Diaspora). De asemenea, în calitate de facilitatori guvernele se angajează în negocieri cu instituțiile omoloage ale statelor de emigrare (guverne, ministere de resort etc.), cu privire la extinderea unor drepturi ale cetățenilor săi, precum dreptul de ședere sau dreptul la muncă¹⁶. Rolul unui guvern (3) finanțator presupune acordarea de finanțare directă, constând în complementarea contribuțiilor filantropice provenite din partea membrilor din diaspora și investiții în afacerile dezvoltate de către cetățenii emigrați. Pe lângă finanțarea directă, susținerile financiare din partea guvernelor includ introducerea de stimulente financiare precum scutirile de taxe, ce au menirea să ajusteze politicile fiscale și să încurajeze contribuțiile diasporei. Rolul de (4) partener plasează guvernul și organizațiile din diaspora într-o relație bazată pe interes reciproc și beneficii comune. În astfel de situații, partenerii valorifică avantajele comparative, iar guvernele inițiază mecanisme și proceduri ce permit entităților publice să se angajeze în parteneriate de încredere cu organizațiile din diaspora. Membrii comunităților de migranți se implică nemijlocit în articularea politicilor publice și inițiază propriile proiecte de dezvoltare, răspunzând, în același timp, la solicitările venite din partea guvernului partener¹⁷. În fine, cea de a cincea ipostază identificată de Jeniffer Brinkerhoff (2012), atribuie guvernului un rol de (5) susținător al cetățenilor stabiliți în afară statului de origine. O astfel de înfățișare se referă la acțiuni ce popularizează, elogiază și încurajează cazuri individuale sau organizații întregi din diaspora, în acest fel consolidând valori culturale și influențând în mod pozitiv atitudinile față de diaspora. Altfel spus, aprobarea venită din partea guvernelor naționale confirmă valoarea cetățenilor emigranți în față întregii societăți și le conferă legitimitate în calitate de agenți ai dezvoltării, contribuind la construirea statutului lor social. Acțiunile ce reies din genul acesta de comportamente ale guvernelor statelor de origine, conferă resurse sociale și morale membrilor din diaspora, întărind puterea și capacitatea celor din urmă¹⁸.

16 Edificator în acest caz este exemplul imigranților români de etnie rromă din alte state membre UE, precum Marea Britanie și Franța. Autoritățile române s-au implicat în negocieri cu cele două state pentru a obține fie amânarea, fie relaxarea unor măsuri de sancționare din partea autorităților statelor de destinație, ce urmau să fie aplicate cetățenilor români din cauza creșterii numărului de imigranți romi și a incidentelor de cazuri de dezordine publică, intens mediatizate în presă, ce au fost cauzate de aceștia.

17 De pildă, Ministerul Afacerilor Externe din Ghana, alături de Asociația Medicilor Ghanezi din Olanda și Organizația Mondială pentru Migrație, au instituit un parteneriat ce implică schimbul de cunoștințe și expertiză dintre medicii ghanezi și cei emigranți în Olanda. În cadrul programului, cadrele medicale emigrate prestează servicii în spitalele din Ghana sau oferă asistența medicală virtuală pentru o perioadă maximă de trei luni (de asemenea, Nilsson, 2011).

18 Situațiile în care unor indivizi, membri ai comunităților de migranți, le sunt acordate distincții sau le sunt recunoscute meritele în mod public, alcătuiesc exemple în care guvernele statelor îndeplinesc roluri de susținători ai diaspora.

Într-un mod foarte asemănător, într-o altă lucrare, Gamlen (2008), reorganizează politicile de implicare a diasporei în trei calupuri, care se suprapun peste cele cinci tipuri de comportament al statelor identificate de Brinkerhoff. Prima categoria constă în acele politici ce vizează consolidarea capacității statelor în relația cu diaspora (*capacity building*). Consolidarea se realizează fie prin edificarea simbolică a națiunii (*symbolic nation-building*), fie prin întărirea capacității instituționale (*institution building*). Mai exact, în demersurile de constituire simbolică a națiunii, lucrul pe care îl au în comun toate politicile este tentativa statelor de a cultiva o mentalitate comună în rândul tuturor non-rezidenților și un sentiment împărtășit al apartenenței, fapte care conferă statelor oportunitatea de a-i face guvernabili pe cetățenii săi expatriați. Constituirea simbolică a națiunii se înfăptuiește prin intermediul discursurilor ce promovează apartenența la diaspora, dar și prin promovarea culturală, campanii media și de PR, conferințe și congrese cu participarea reprezentanților statului de origine și a migranților etc. Întărirea capacității instituționale urmărește să ofere sisteme și instrumente birocratice prin intermediul cărora statele controlează și mobilizează cetățenii, și, în același timp, obțin avantaje politice și economice pe arena globală. Pentru a întări capacitatea administrativă statele înființează structuri precum consulate și ambasade, rețele transnaționale, agenții specializate etc. Cea de-a doua categorie a politicilor de implicare a diasporei vizează extinderea drepturilor (*extending rights*) prin măsuri ce presupun încorporare politică (*political incorporation*) și acordarea de drepturi civile sau sociale (*civil and social rights*), prin intermediul cărora migranții sunt motivați să se implice în activități transnaționale. O explicație de-a dreptul cinică este cea conform căreia bunăvoința migranților este obținută cu ajutorul unor oferte politice, civile sau sociale tentante, în schimbul remitențelor și a investițiilor. În cele din urmă, ultima categorie identificată de Gamlen (2008) face referire la extragerea de obligații (*extending obligations*), adică acele politici prin care statele își accentuează dreptul de a acumula beneficii de pe urma migranților, în virtutea unei relații mutual-avantajoase anterior stabilite. Politicile din ultimul calup își propun să instituie plăți obligatorii pentru migranți (de exemplu, ne amintim de propunerea din toamna anului 2015, prin care ministrul Finanțelor din România sugera ca toți cetățenii aflați în afara țării să contribuie la sistemul de sănătate al țării), crearea unor zone economice, programele ce urmăresc transferul de cunoștințe și abilități (de exemplu, TOKTEN¹⁹).

În contextul relațiilor dintre membrii diasporei și guvernele statelor de origine, literatura de specialitate ne permite să distingem cel puțin trei tipuri de strategii ce ținesc implicarea diasporei în procesul de dezvoltare (Gamlen, 2005). Prima strategie vizează, bineînțeles, aspecte cu privire la potențialul economic al comunităților de imigranți.

19 TOKTEN – *Transfer of Knowledge through Expatriate Nationals*, este un program demarat în 1977 de Organizația Națiunilor Unite cu scopul atenuării efectelor negative ale fenomenului de exod al creierelor, prin care cetățenii emigranți calificați și specializați în anumite domenii (medicină, inginerie, IT etc.) sunt încurajați să contribuie la dezvoltarea statului lor de origine prin expertiză profesională și întoarcerea voluntară în țara de origine.

Numeroase guverne și organizații internaționale, printre care Banca Mondială, ONU și Fondul Monetar Internațional, susțin emiterea de remitențe prin oferirea de opțiuni și stimulente investiționale menite să încurajeze contribuțiile imigranților. Aceste acțiuni se petrec în cadrul așa-numitei strategii de captură a remitențelor (*remittance capture engagement strategy*) (Gamlen, 2005; de asemenea, Ragazzi, 2009; Tölölyan, 2012). Strategia de captură sau atragere a remitențelor urmărește canalizarea resurselor spre anumite proiecte de dezvoltare, implementate fie la inițiativa unor comunități, fie coordonate de instituții guvernamentale. Atragerea de remitențe este posibilă în urma aplicării unor stimulente ce constau în oferirea de obligațiuni garantate prin remitențe, conturi în valute străine, deduceri de taxe/impozite pentru investiții, scutiri de taxe pentru importul de bunuri, bonusuri oferite în spațiile duty-free, emiteri gratuite de pașapoarte etc. (Gamlen, 2005, p. 20). Cea de doua strategie se referă la crearea rețelelor de diaspora menite să stabilească o conexiune dintre membrii diasporei și țara natală (*diaspora networking strategy*). Strategia de creare a rețelelor de diaspora cuprinde activități ce asigură unele funcții intermediare, în plus față de programele și politicile ce stimulează și facilitează schimbul de cunoștințe²⁰, investițiile și activitățile filantropice. Alte acțiuni pot consta în menținerea unor platforme virtuale de comunicare (de exemplu, website-urile destinate comunităților de imigranți ce sunt administrate de guvernele de care aparțin cetățenii din diaspora) sau realizarea de materiale informative (de exemplu, newslettere sau chiar canale de televiziune, emisiuni televizate). În principal, strategia de creare a rețelelor de diaspora vizează transferul și accesul la informații. Conform strategiei de integrare (*diaspora integration strategy*) diaspora este alcătuită din cetățeni marginalizați ai statului de origine. Politicile asociate ultimei strategii includ extinderea dreptului de vot, organizarea întrunirilor de diaspora, precum și vizite diplomatice ale reprezentanților statului de origine la organizațiile înființate de migrații stabiliți în străinătate. Mai mult decât oricare dintre resurse, activitățile asociate acestei strategii contribuie la consolidarea resurselor morale ale imigranților (statut social, influență politică) prin legitimarea acestora în fața celorlalți co-naționali în calitatea lor de contribuitori la dezvoltarea statului pe care l-au părăsit (Brinkerhoff, 2009). Ultima strategie

20 Aspectele cu privire la transferul de cunoștințe din partea emigranților se înscriu în noile teorii cu privire la creșterea economică (*New Growth*). Infuziunea de cunoștințe este percepută ca fiind un motor al creșterii economice, ce poate fi stimulat prin transferul de cunoștințe și tehnologii. În prezent, două tipuri de politici ce urmăresc să stimuleze transferul de cunoștințe sunt implementate cu preponderență. Prima dintre acestea constă în facilitarea reîntoarcerii temporare a cercetătorilor expatriați și antrenarea acestora în activități de consultanță sau în activități ce necesită un anumit nivel de expertiză [opțiunea de reîntoarcere – *return option* (Larner, 2007; Meyer și Brown, 1999)]. Al doilea tip de politică se bazează pe crearea așa-numitor rețele de cunoaștere din diaspora (*scientific diaspora networks*), reprezentând rețele dispersate de cercetători ce provin din mai multe state-gazdă și colaborează în cadrul unor proiecte științifice cu scopul creării unor beneficii pentru statul de origine (Gamlen, 2006) [Cel de al doilea tip de politică se încadrează în modelul de diaspora (*diaspora model*) (Bhagwati, 2003) sau în opțiunea diasporei – *diaspora option* (Larner, 2007; Meyer și Brown, 1999; Tajeda și Bolay, 2010)].

accentuează și dimensiunea ce are legătură cu sentimentul nemijlocit de apartenența la un grup de diaspora. Afilierea la diaspora generează entuziasm sporit, mai multă demnitate și speranță de emancipare în rândul membrilor săi, spre deosebire de apartenența la o populație de refugiați, deportați sau imigranți clandestini (Ragazzi, 2012, p. 109).

5. Concluzii

Capitalul migranților și al diasporei – cel uman, social și financiar – reprezintă cu certitudine o resursă de dezvoltare utilă pentru o mare parte din statele de origine. Pentru ca potențialul de dezvoltare al migranților și al diasporei să poată fi evaluat, angrenat și, ulterior, pus în valoare, se face necesară îndeplinirea unor condiții de primă importanță. Mai întâi de toate, se consideră că înclinațiile comunităților de migranți de a se implica în dezvoltarea statului de origine depind de o serie de factori, care includ mărirea demografică a comunității, gradul de coeziune dintre membrii acesteia, abilitatea comunității de a genera și de a menține un sentiment de identitate comună (Shain și Barth, 2003). Eficiența acțiunilor migranților și a diasporei va fi dată de motivație intrinsecă, natura și echilibrul relațiilor dintre diaspora, statul de origine și cel de destinație, suprapunerea inițiativelor migranților peste interesele politice ale statelor de origine (Hagel și Peretz, 2005; *The Economist*, 2003; Orozco, 2008). Factorii de mai sus sunt endogeni și se relaționează nemijlocit la comunitatea de migranți, dar, dincolo de aceștia, dorința și capacitatea migranților de a acționa vor fi, de asemenea, determinate de factori exogeni, care se află în afara sferei de influențe a migranților, ca, de exemplu, contextele social-politice, politicile de migrație și interesele politice ale statelor de origine și destinație (Özden, Rapoport și Schiff, 2001; Hegel și Peretz, 2005), opțiunile ideologice ale statului de baștină față de expatriați etc. (respingere, tolerare, acceptare, apreciere) (Shain și Barth, 2003; Hausmann, 2015; Sheffer, 2006). Mai mult decât atât, în cazul statelor cu democrații slab consolidate, membrii comunităților de migranți sunt descurajați să investească și să contribuie la transferul de abilități (Brinkerhoff, 2012). Așadar, este important să înțelegem că, chiar și atunci când acesta există și poate fi valorificat, potențialul de dezvoltare se diminuează semnificativ atunci când structurile și mecanismele care stau la baza statului de origine sunt non-existente sau instabile (Skeldon, 2008).

Politicile, precum și experiențele cu privire la modalitățile optime de implicare ale comunităților de migranți în dezvoltare pot fi caracterizate ca aflându-se, deocamdată, într-o fază embrionară. Doar relativ recent actorii implicați în formularea politicilor publice au început să ia în considerare potențialul și semnificația migranților ca și actori colectivi ai schimbării (Faist, 2008; Vertovec, 1997). Nyberg-Sørensen, Van Hear și Engberg-Pedersen (2002) argumentează că este nevoie ca pe plan internațional migrații și diaspora să fie recunoscuți ca și surse ale dezvoltării, pentru a reconcilia politicile în materie de migrație și dezvoltare. Din acest motiv, se justifică demersurile ce își propun să investigheze îndeaproape rolul nemijlocit al migranților, asociațiilor de imigranți, printre care și comunitățile diasporice, în dezvoltarea unor regiuni sau state. Orozco (2008) menționează că strategiile de dezvoltare actuale ar trebui cu precădere

să introspecteze aspecte și legături cu privire la diaspora, iar procesul de dezvoltare sustenabilă prin intermediul diasporei să implice și aplicarea de reforme structurale ce vizează eliminarea inechităților politice și social-economice din statele de origine.

Pentru a crește potențialul de dezvoltare al imigranților, în speță pentru statul de origine, interacțiunea dintre comunitățile de migranți și state trebuie să se petreacă în cadrul unor strategii bine definite ce urmăresc, în funcție de context, fie să descrească costurile de tranzacție ale remitențelor, fie să promoveze investițiile și turismul sau așa-numitul comerț „nostalgic” în rândul și din partea imigranților, fie, cel mai important, să formuleze politici care își propun să mențină legătura cu comunitățile de imigranți prin toate mijloacele instituționale posibile.

Bibliografie:

1. Bhagwati, J.N., „Borders Beyond Control”, *Foreign Affairs*, January/February Issues, 2003, [Online] disponibil la adresa <http://www.foreignaffairs.com/articles/58622/jagdish-n-bhagwati/borders-beyond-control>, accesat la data de 13 martie 2014.
2. Brinkerhoff, J.M., „Creating and Enabling Environment for Diaspora’s Participation in Homeland Development”, 2012, *International Migration*, vol. 50, nr. 1, pp. 75-95.
3. Brinkerhoff, J.M., „David and Goliath: Diaspora Organizations as Partners in the Development Industry”, 2011, *Public Administration and Development*, vol. 31, nr. 1, pp. 37-49.
4. Brinkerhoff, J.M., *Digital Diasporas. Identity and Transnational Engagement*, Cambridge: Cambridge University Press, 2009.
5. Brubaker, R., „The „Diaspora” Diaspora”, 2005, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 28, nr. 1, pp. 1-19.
6. Castles, S., de Haas, H. și Miller, M.J., *The Age of Migration. International Population Movements in the Modern World*, ediția a 5-a, Londra: Palgrave Macmillan, 2013.
7. Chikanda, A., Crush, J. și Walton-Roberts, M., (editori), *Diasporas, Development and Governance*, New York: Springer, 2016.
8. Cohen, R., „Diaspora”, în *International Encyclopedia of the Social and Behavioural Science*, Amsterdam: Elsevier, 2001, pp. 3642-3645.
9. Cohen, R., „Diasporas and the State: From Victims to Challengers”, 1996, *International Affairs*, vol. 72, nr. 3, pp. 507-520.
10. Cohen, R., *Global Diasporas: An Introduction*, ediția a 2-a, New York: Routledge, 2008.
11. Collier, P., *Exodus. How Migration is Changing Our World*, Oxford: Oxford University Press, 2013.
12. de Haas, H., „Migration and Development: A Theoretical Perspective”, 2010, *International Migration Review*, vol. 44, nr. 1, pp. 227-264.
13. Demetrescu, M. și Tăut, C., *Guvernamentalitatea. Forme și tehnici ale puterii în Occident*, Iași: Editura Adenium, 2014.
14. Dhesi, A.S., „Diaspora, Social Entrepreneurs and Community Development”, 2010, *International Journal of Social Economics*, vol. 37, nr. 9, pp. 703-716.
15. Dufoix, S., *Diasporas*, California: California University Press, 2008.
16. Elazar, D.I., „The Jewish People as the Classic Diaspora: A Political Analysis”, în Sheffer, G., (editor), *Modern Diasporas in International Politics*, Londra: Croom Helm, 1986.

17. Faist, T., „Migrants as Transnational Development Agents: An Inquiry into the Newest Round of the Migration-Development Nexus”, 2008, *Population, Space and Place*, vol. 14, pp. 21-42.
18. Faist, T., „Transnationalization and Development. Toward an Alternative Agenda”, 2009, *Social Analysis*, vol. 53, nr. 3, pp. 38-59.
19. Gamlen, A., „Creating and Destroying Diaspora Strategies”, WP nr. 31, Centre on Migration, Policy and Society, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, 2011.
20. Gamlen, A., „Diaspora Engagement Policies: What are They, and What Kinds of States Use Them”, WP nr. 32, Centre on Migration, Policy and Society, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, 2006.
21. Gamlen, A., „The Brain Drain Is Dead. Long Live the New Zealand Diaspora”, WP nr. 10, Centre on Migration, Policy and Society, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, 2005.
22. Gamlen, A., „Why Engage Diasporas?”, WP nr. 63, Centre on Migration, Policy and Society, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, 2008.
23. Glick Schiller, N. și Faist, T., „Introduction. Migration, Development, and Social Transformation”, 2009, *Social Analysis*, vol. 53, nr. 3, pp. 1-13.
24. Glick Schiller, N., „A Global Perspective on Migration and Development”, 2009, *Social Analysis*, vol. 53, nr. 3, pp. 14-37.
25. Glick Schiller, N., Basch, L. și Szanton Blanc, C., *Towards a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity, and Nationalism Reconsidered*, New York: New York Academy of Science, 1992.
26. Glick-Schiller, N., Basch, N. și Szanton Blanc, C., „From Immigrant to Transmigrant: Theorizing Transnational Migration”, 1995, *Anthropological Quarterly*, vol. 68, nr. 1, pp. 48-63.
27. Hausmann, R., „The Diaspora Goldmine”, Project Syndicate – The World’s Opinion Page, 25 iulie 2015, [Online] disponibil la adresa <https://www.project-syndicate.org/commentary/remittances-not-only-benefit-to-homeland-economies-by-ricardo-hausmann-2015-06>, accesat la data de 13 august 2015.
28. Hegel, P. și Peretz, P., „States and Transnational Actors: Who’s Influencing Whom? A Case Study in Jewish Diaspora Politics during the Cold War”, 2005, *European Journal of International Relations*, vol. 11, nr. 4, pp. 467-493.
29. Ionescu, D., *Engaging Diasporas as Development Partners for Home and Destination Countries: Challenges for Policymakers*, IOM Migration Research Series, nr. 26, Geneva: International Organization for Migration, 2006.
30. Kunz, R., „The Discovery of the Diaspora”, 2012, *International Political Sociology*, vol. 6, nr. 1, pp. 103-107.
31. Larnar, W., „Expatriate Experts and Globalising Governmentalities: The New Zealand Diaspora Strategy”, 2007, *Transactions of the Institute of British Geographers*, vol. 32, pp. 331-345.
32. Marienstrass, R., „On the Notion of Diaspora”, în Chaliand, G., (editor), *Minority Peoples in the Age of Nation States*, Londra: Pluto Press, 1989, pp. 119-125.
33. Meyer, J.-B. și Brown, M., „Scientific Diaspora: A New Approach to the Brain Drain”, Discussion Paper nr. 41, World Conference on Science, UNESCO-ICSU, Budapesta,

- Ungaria, 26 Iunie-1 Iulie 1999, [Online] disponibil la adresa <http://www.unesco.org/most/meyer.htm>, accesat la data de 4 februarie 2015.
34. Morawska, E., „'Diaspora' Diasporas' Representations of Their Homelands: Exploring the Polymorphs”, 2011, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 34, nr. 6, pp. 1029-1048.
 35. Nicholson, B., „Migrants as Agents of Development: Albanian Return Migrants and Micro-enterprise”, în Pop, D., (editor), *New Patterns of Labour Migration in Central and Eastern Europe*, AMM Publishing House, Open Society Foundation, 2004, pp. 94-110.
 36. Nilsson, K., „The Ties that Bind. A Study of Diaspora Engagement Policies in Ghana”, *Lucrare de licență/disertație*, Departamentul de Științe Politice, Facultatea de Științe Sociale, Universitatea din Lund, Suedia, 2011.
 37. Nyberg-Sorensen, N., Van Hear, N. și Engberg-Pedersen, P., „The Migration-Development Nexus: Evidence and Policy Options”, 2002, *International Migration*, vol. 40, nr. 5, pp. 50-73.
 38. Orozco, M. și Rouse, R., „Migrant Hometown Associations and Opportunities for Development: A Global Perspective”, Migration Policy Institute, 1 februarie 2007, [Online] disponibil la adresa <http://www.migrationpolicy.org/article/migrant-hometown-associations-and-opportunities-development-global-perspective>, accesat la data de 23 februarie 2015.
 39. Orozco, M., „Diasporas and Development: Issues and Impediments”, în Brinkerhoff, J.M., (editor), *Diasporas and International Development: Exploring the Potential*, Boulder: Lynne Rienner, 2008, pp. 245-260.
 40. Özden, C., Rapoport, H. și Schiff, M., „Five Questions on International Migration and Development”, 2011, *The World Bank Economic Review*, vol. 25, nr. 1, pp. 1-11.
 41. Portes, A. și DeWind, J., „A Cross-Atlantic Dialogue: The Progress of Research and Theory in the Study of International Migration”, în Portes, A. și DeWind, J., (editori) *Rethinking Migration. New Theoretical and Empirical Perspectives*, New York: Berghahn Books, 2008, pp. 3-28.
 42. Portes, A., „Conclusion: Theoretical Convergencies and Empirical Evidence in the Study of Immigrant Transnationalism”, 2003, *International Migration Review*, vol. 37, nr. 3, pp. 874-892.
 43. Portes, A., „Immigration Theory for a New Century: Some Problems and Opportunities”, 1997, *International Migration Review*, vol. 31, nr. 4, pp. 799-825.
 44. Portes, A., „Towards a New World – the Origin and Effects of Transnational Activities”, 1999, *Ethnic and Racial Studies*, vol. 22, nr. 2, pp. 465-477.
 45. Ragazzi, F., „A Comparative Analysis of Diaspora Policies”, 2014, *Political Geography*, vol. 41, nr. Iulie, pp. 74-89.
 46. Ragazzi, F., „Governing Diasporas”, 2009, *International Political Sociology*, vol. 3, nr. 4, pp. 378-397.
 47. Raghuram, P., „Which Migration, What Development? Unsettling the Edifice of Migration and Development”, 2009, *Population, Space and Place*, vol. 15, nr. 2, pp. 103-117.
 48. Riddle, L., „Diasporas: Exploring their Development Potential”, 2008, *Journal of Micro-finance/ESR Review*, vol. 10, nr. 2, pp. 28-35.
 49. Safran, W., „Diasporas in Modern Societies: Myths of Homeland and Return”, 1991, *Diaspora: A Journal of Transnational Studies*, vol. 1, nr. 1, pp. 83-99.

50. Shain, Y. și Barth, A., „Diasporas and International Relations Theory”, 2003, *International Organization*, vol. 57, nr. 3, pp. 449-479.
51. Shain, Y., *Kinship and Diasporas in International Affairs*, Ann Arbor: University of Michigan Press, 2007.
52. Sheffer, G., (editor), *Modern Diasporas in International Politics*, Londra: Croom Helm, 1986.
53. Sheffer, G., *Diaspora Politics. At Home Abroad*, Cambridge: Cambridge University Press, 2006.
54. Skeldon, R., „International Migration as a Tool in Development Policy: A Passing Phase?”, 2008, *Population and Development Review*, vol. 34, nr. 1, pp. 1-18.
55. Sokefeld, M., „Mobilizing in Transnational Space: A Social Movement Approach to the Formation of Diaspora”, 2006, *Global Networks*, vol. 6, nr. 3, pp. 265-284.
56. Tajeda, G. și Bolay, J-C., (editori), *Scientific Diasporas as Development Partners. Skilled Migrants from Colombia, India and South Africa in Switzerland: Empirical Evidence and Policy Responses*, Bern: Peter Lang, 2010.
57. The Economist, „A World of Exiles”, 2 ianuarie 2003, [Online] disponibil la adresa <http://www.economist.com/node/1511765>, accesat la data de 13 august 2015.
58. Tölölyan, K., „Diaspora Studies: Past, Present, and Promise”, WP nr. 55, International Migration Institute, Universitatea din Oxford, Marea Britanie, 2012, [Online] disponibil la adresa <http://www.imi.ox.ac.uk/pdfs/wp/wp-55-12.pdf>, accesat la data de 24 martie 2015.
59. Vertovec, S., „Three Meanings of Diaspora, Exemplified among South Asian Religions”, 1997, *Diaspora*, vol. 6, nr. 3, pp. 277-299.